

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

Мариненко Юрій Васильович

ТЕМА СЕЛЯНСТВА У ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА
10.01.01.— українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

КИЇВ - 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі
Кіровоградського державного
ім.В.К.Винниченка

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00759906 (-)

Науковий керівник — доктор філологічних наук, професор
Клочек Григорій Дмитрович

Офіційні опоненти — доктор філологічних наук
Мельник Володимир Олександрович
— кандидат філологічних наук, доцент
Бандура Юрій Олександрович

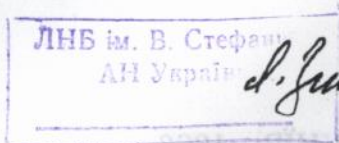
Провідна установа — Український державний педагогічний
університет ім.М.П.Драгоманова

Захист відбудеться 27 травня 1996 року о 14⁰⁰ на засіданні спеціалізованої Вченої ради Д.01.01.27 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук у Київському університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: 252017, м.Київ, бульвар Шевченка 14.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету.

Автореферат розіслано "25" квітня 1996 р.

Учений секретар спеціалізованої Вченої
ради — доктор філологічних наук,
професор

Л.В.Грицик

Розвиток української літератури відбувався безпосередньо в річищі селянської теми. Пояснюється це непростою долею української нації, яка довгий час мусила бути тільки "селянською". З творів класиків літератури Г.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка, Марка Вовчка, І.Нечуя-Левицького, П.Мирного, І.Карпенка-Карого та ін. постає доволі стереоскопічна, історично правдива, глибока в осягненні соціальних та духовних проблем художня картина українського села XIX століття. Оновлення форм художнього відображення, що відбулось на межі XIX і XX століть, дало змогу таким першорядним митцям, як М.Коцюбинський, В.Стефаник, О.Кобиллянка, В.Винниченко та ін. продовжити розробку селянської теми на новому мистецькому рівні.

Неоднозначно оцінюються намагання українських письменників художньо осмислити головну для них тему у т. зв. післяжовтневу епоху. Головна перешкода, яка стояла на шляху повнокровного художнього відображення складної історії українського селянства цього періоду, полягала в штучному обмеженні доступу до правди життя, що було зумовлене відомими причинами ідеологічного характеру. Та все ж кращі письменники цієї доби Г.Косинка, А.Головко, М.Стельмах, О.Довженко, О.Гончар, Григорій Тютюнник, Григір Тютюнник, Б.Харчук, Ф.Роговий та ін. зуміли створити на життєвому матеріалі українського села чимало високохудожніх творів.

Останні роки позначені поверненням у лоно вітчизняної літератури творів письменників, які з відомих причин на довгі десятиліття були вилучені з літературного процесу. Йдеться про митців покоління т. зв. "розстріляного відродження" та представників української діаспори. До них належить видатний прозаїк Улас Самчук (1905 -1987). Визначальне місце у його творчій спадщині посідає тема села. Ще на початку своєї творчості він задумав створити художню історію українського селянства новітнього часу — історію концептуальну, яка стала б фактом свідомості його народу і яку можна було б показати усьому світові. Це величезне за своїм значенням завдання і зумовило творчий подвиг митця. Саме в цій царині найповніше і розкрився талант художника. "Волинь", "Марія", "Кулак" —

перші великі твори про село — ставлять Уласа Самчука в один ряд із найвидатнішими прозаїками століття.

Як кожне неординарне літературне явище, проза Самчука з самого початку приваблювала критиків. Промовистим свідченням визнання заслуг письменника стало висунення у 1980 році його кандидатури на здобуття Нобелівської премії¹. Водночас в Україні до початку 1990-х років творчість Самчука була відомою дуже невеликому колу фахівців. І лише зі здобуттям Україною незалежності відкрилися значні можливості в освоєнні творчої спадщини митця.

Проте огляд публікацій, присвячених творчості письменника², дає підстави констатувати недостатню увагу дослідників до цієї постаті. Як зазначає М.Жулинський, "озвучення поліфонічного голосу Уласа Самчука в Україні лише розпочинається"³. Досі залишаються актуальними монографічні жанри наукового дослідження, які дали б змогу на широкому художньому матеріалі зробити науково обгрунтовані узагальнення про творчу самотність видатного письменника, інтерпретували б глибоку змістовність його романів. Розробляючи окремі аспекти творчості митця, відзначаючи її закоріненість в українську історію ХХ сторіччя, дослідники майже не вдавалися до ґрунтового аналізу концептуальних історіософічних смислів художніх творів талановитого письменника, життєвих витоків його творчості, без чого, як зазначає М.Храпченко, "неможливо глибоко зрозуміти ні окремих художніх творів, ні письменника, ні літературний процес у цілому"⁴. Поза увагою літературознавців залишилось і цілісне дослідження головного тематичного пласту спадщини прозаїка — теми села. Названі моменти і зумовлюють актуальність цього

1. Див.: До літературної спільноти // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинознавства.—Вінніпег, 1982.—Ч.13-14.— С.177.

2. Див.: Український Гомер ХХ століття / До 90-річчя від дня народження Уласа Самчука. Рекомендаційний список літератури/.—Рівне, 1994.— С.4-7.

3. Жулинський М. "Я був повний Україною..." // Літературна Україна.— 1995.— 30 березня

4. Храпченко М. Художественное творчество, действительность, человек.— М., 1982.— С.381.

дисертаційного дослідження.

Кожен із Самчукових романів — це реальне втілення головного письменницького завдання, яке він визначив у такому формулюванні: "бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю..., в художньому вислові передати головні етапи нашої багатой на драматичні моменти доби"¹.

Метою роботи є спроба монографічно дослідити основні аспекти відображення життя селянства в художній спадщині прозаїка.

Завдання дисертації:

- виявити системотвірні чинники та особливості художнього втілення історіософічної концепції Уласа Самчука;
- проаналізувати окремі твори митця на предмет встановлення відповідності Самчукової художньої дійсності життєвій правді;
- схарактеризувати основні селянські типи та характери, виписані у прозі Самчука, розкрити їхню соціальну та духовну змістовність;
- визначити місце і значення творчості У.Самчука в потоці української літератури на тему села і в загальноукраїнському літературному процесі ХХ століття.

Матеріалом дослідження є трилогія "Волинь", романи "Марія", "Кулак", перший том трилогії "Ост" — роман "Морозів хутір". Художній матеріал цих творів, на нашу думку, дає підстави з достатньою вичерпністю виявити основні аспекти творчої самобутності прозаїка в художньому осмисленні селянської теми.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше у вітчизняному літературознавстві монографічно досліджується творчість письменника, ім'я якого донедавна було вилучене з літературного процесу. Вперше робиться спроба ґрунтовно проаналізувати твори, об'єднані сільською тематикою. На основі історико-генетичного та системного аналізу виявляється історичний та соціологічний еквівалент художнього світу письменника, розглядаються системотвірні чинники його

1. Самчук У. Юність Василя Шеремети. — Мюнхен, 1946.— С.5.

творчості, досліджуються засоби художнього втілення провідної мистецької ідеї автора.

Теоретичну та методологічну основу дисертації становлять праці дослідників історії української літератури, фахівців теорії літератури, зокрема теоретиків системного аналізу. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні історико-генетичного, порівняльно-типологічного методів із принципами системного аналізу літературного явища. Цей вибір зумовлений тим, що саме історико-генетичне вивчення розкриває зв'язки творчості письменника з життям зображуваної епохи. З іншого боку, розглядаючи творчість письменника як певну системно організовану цілісність¹, дослідники важливо виявити структурну єдність головних змістових компонентів, визначити їхню функціональність та підпорядкованість авторському задуму. Саме у цьому і виявляються принципи системного аналізу.

Практичне значення дослідження в тому, що його результати можуть бути використані у лекційних курсах з історії української літератури, при підготовці і проведенні спецкурсів та спецсеінарів, присвячених становленню української прози 30-х — 50-х років, у ході написання курсових і дипломних робіт, підготовки навчально-методичних посібників.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри української літератури Кіровоградського державного педагогічного інституту імені В.К.Винниченка. Певні аспекти дослідження були виголошені у формі доповідей та повідомлень на Міжнародній науково-теоретичній конференції "Документально-художня проза про першу світову війну" /Луцьк, 1994/, Республіканській науковій коференції, присвяченій 90-річчю від дня народження Уласа Самчука /Рівне, 1994/.

Структура роботи зумовлена поставленою метою і завданнями: дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаної літератури.

1. Див.: Храпченко М. Художественное творчество, действительность, человек. — С. 373.

Зміст роботи.

У "Вступі" аргументується актуальність теми, визначається мета і завдання дослідження, вмотивовується вибір матеріалу, формулюються основні методологічні засади, обґрунтовується новизна роботи, її практичне значення, розглядається стан дослідження проблеми.

Перший розділ — "Художня концепція історичної долі українського села у творах Уласа Самчука" — присвячено дослідженню художнього відображення письменником історичної долі селянства. Цьому завданню підпорядкована структура розділу.

У першому підрозділі розглядається проблема визначення та періодизації історичного часу, що відображений у досліджуваних творах. Художня версія новітньої історії України у Самчука наскрізно позначена чіткими часовими віхами. З метою зримо передати "рух часу" автор користується спеціальними прийомами, а саме: а) безпосередньо констатує важливі історичні дати в тексті творів ("опорні дати"); б) зображує загальновідомі історичні події ("опорні події"); в) відтворює біографію героя; г) конкретизує час подій у межах одного року (пори року, пейзажні замальовки, сільськогосподарський календар, традиційні щорічні свята Різдва, Великодня тощо). Дослідження художнього матеріалу Самчукових романів показало, що письменник, прагнучи бути літописцем свого народу, вельми скрупульозний у відтворенні реального історичного часу. Предметом художнього зображення прозаїка є півстолітня історія українського села від кінця 70-х років XIX ст. до середини 30-х років XX ст. У цих рамках він увиразнює чотири часові фази: 1) життя селянства на рубежі XIX - XX ст. (до початку світової війни); 2) перша світова війна; 3) революція і громадська війна; 4) життя українського селянства 20-х - 30-х років у період польської окупації та радянської влади. Кожному із цих відтинків присвячено один із наступних підрозділів.

У другому підрозділі йдеться про художнє осмислення прозаїком життя українського селянина на рубежі двох останніх століть. Тут виявляються системотвірні чинники

формування письменницького "ідеалу життя" Самчука. Селянський син, він добре усвідомлював тяжке становище свого народу, який в умовах Російської імперії терпів подвійний гніт — соціальний і національний. Але за цих обставин письменник зумів віднайти і розкрити ознаки пробудження власного народу. Саме в селянстві, зокрема в частині міцних господарів, і бачить він опору майбутнього національного руху. Помітний вплив на становлення світогляду Самчука справили твори Т.Шевченка, А.Кашенка, реальні події національної революції 1917-20 рр., націоналістичне оточення української еміграції, де він перебував з кінця 20-х років. Зокрема образ Матвія Довбенка з "Волині" є не що інше, як (скористаємося визначенням М.Гона) "художнє втілення ідеї волонтаристської людини Д.Донцова, тобто людини дії, гордої і сильної духом, прагненням утвердити себе, свій рід на землі"¹.

Розглядаючи особливості художнього зображення письменником життя селянина передвоєнних десятиліть, дисертант виявляє новаторські мотиви творчості Самчука в плані розкриття таких традиційних для української літератури тем, як тема землі, власності, селянської праці. Тяжку працю селянина він показує не як "нестерпну каторгу задля наживи багатіїв, а як засіб особистого... самоутвердження в цій праці, як форму вияву свого людського обличчя і соціального престижу"².

У третьому підрозділі аналізуються домінуючі мотиви художнього відтворення історичної долі селянина в роки війни. Такими у Самчука є: 1) мотив прощання, який згодом еволюціонує в мотив розлуки та оплакування загиблих; 2) тема біженців; 3) мотив постою війська; 4) філософсько-психологічне осмислення впливу війни на перспективи розвитку села.

Художні узагальнення письменника про долю селянина в час війни відображають важливий аспект його історіософічної

1. Гон М. Авторська свідомість у романі У.Самчука "Волинь" // Улас Самчук. До 90-річчя від дня народження письменника. Ювілейний збірник.—Рівне, 1994.— С.56-57.

2. Пінчук С. Жанрові особливості Самчукових романних трилогій // Волинські дороги Уласа Самчука. Збірник.—Рівне, 1993.— С.8

концепції. Війна постає в ній як духовне нищення цілого соціально-психологічного типу — українського селянина. Саме останнє і стало передумовою кривавої революції. Не випадково, що саме цей солдат із сокирою в руках, якого бачимо в покоях розгромленого маєтку ("Волинь", розділ "Війна"), згодом буде головною фігурою революції.

У кращих традиціях української літератури XIX ст. прозаїк відтворює постій російського війська в українському селі. Змалювання стосунків сільських дівчат із військовими відбувається на етичних засадах, напрацьованих письменниками минулого. Самчукові "Бикови, Рикови, Колумбаєви" — тобто офіцери — за своєю сутністю є нащадками образу Шевченкового офіцера-москаля. Розбещеність, зневага до простого народу визначають моральне обличчя цих людей. Тому цілком закономірно, що у трилогії вони виступають як носії зла.

Чи не найголовнішим моментом авторського осмислення наслідків світової війни стало дослідження ним складного процесу еволюції національної самосвідомості персонажів-селян. Письменник тонко відчуває внутрішню драму своїх героїв. Щирий у почуттях і вчинках селянин спочатку сприймає війну як одвічну боротьбу сил добра і зла. До перших він відносить велику "доблесну" армію, "матір Росію", "батюшку царя православного". До других — ворогів: "нехристів германців", "звірських мадярів". І тому його патріотизм — це насамперед моральний вибір: стати на захист добра. Моральний імператив Матвія Довбенка ("Волинь") підсилюється ще й таким природним бажанням селянина захистити свою землю, щедро зрошену його трудовим потом. Але наступні події сіють зневіру в силу і велич "свого". Для Самчукового героя-хлібороба не може бути привабливим образ армії, яку уособлюють згадувані вже "Бикови, Рикови, Колумбаєви". Водночас духовний світ "австріяків"-галичан стає йому ближчим, ніж солдати-рязанця.

Підсумовуючи, дисертант зазначає що прозаїк художньо переконливо показав неминучість наступних революційних подій, які розглядаються у четвертому підрозділі.

Наскрізним мотивом творчості Самчука є думка що революція не визріла в надрах українського села. А тому, як зауважує С.Пінчук, "Волинь в революцію та громадянську війну ще була тільки свідком, а не творцем епохальних змін і подій, які прокочувались по ній лавинно, як по майже нейтральній географічній території..."¹. Звичайно, пристрасті вирують. Під кожною селянською стріхою точаться розмови про наболіле — землю, мир. Проте ініціатива в більшості подій, що відбуваються на селі, не в руках чесних хліборобів, а здебільшого солдатів-росіян. Селянин у цей час зайнятий своїм одвічним — працею на землі. Інші ж змагаються за право влади над цією землею.

У хроніці революційних подій письменник намагається розкрити читачеві причини поразки українства у визвольних змаганнях за власну державність. У цій боротьбі перемагають більш агресивні й організовані більшовики. Українська демократія була занадто слабкою, її ідеологія недорозвиненою, щоб стати гаслом для більшості селянства. Отож, як зазначає безпосередній учасник тих подій І.Кедрин, "революція заскочила увесь світ і заскочила Україну, яка не була приготована до цього ані психологічно, ані політично... Чудом була вся українська визвольно-революційна боротьба, весь визвольний здвиг 1917-1921 років!"²

Як письменник-реаліст, Самчук показує всю складність цього процесу. Його герой-селянин часом припускається помилок, іноді вони стають фатальними, але сам факт усвідомлення ним власної помилки виконує у творі відповідну художню системотвірну функцію.

У п'ятому підрозділі розглядається спроба художнього осмислення прозаїком ситуації українства в загальноєвропейському просторі повоєнного періоду. У контексті наслідків минулої війни зображує Самчук ситуацію на

1. Пінчук С. Улас Самчук та його роман про голодомор 33-го // Самчук У. Марія. — К., 1991. — С.174.

2. Кедрин І. 70-ліття новітньої української держави // Альманах Українського народного союзу. — Джерзі Ситі — Нью-Йорк, 1988. — С. 134-135.

селі, де живуть його герої. Володько Довбенко ("Волинь") бачить свій народ серед переможених у війні народів Європи. Письменник переміщує центр уваги з усталеної традиції розглядати події історії українського села 20-х — 30-х років у контексті виключно загальноросійського (більшовицького) революційного руху, де фактор світової війни практично ігнорувався, до засад нової європейської літератури, в якій на тлі воєнних подій світового значення російська революція більше пов'язується з розпадом імперії внаслідок світової війни. Як відомо, саме тоді вибороли незалежність від імперського ярма Фінляндія, Прибалтійські республіки, Польща. Потенційно серед цих незалежних держав могла бути й Україна, чого не сталося через воєнну поразку.

Художньо досліджуючи українське село цього періоду, Самчук показує його долю як у стані колонії Росії (у формі Радянської України), так і в стані колонії Польщі. Протягом десятиліть політика метрополій полягала в цілеспрямованому винищенні завойованого народу (українського) як нації, в намаганні ідентифікувати його з представниками пануючої нації (російської чи польської).

Найвиразніше специфіка життя українського села в часи окупації відтворена письменником у третій частині "Волині" та романі "Марія", сюжетні лінії яких представляють два варіанти долі селянина: у першому випадку в умовах Польщі, в другому — радянської дійсності. Домінуючою тенденцією життя села в Польській державі у зображенні Самчука є процес утвердження національної свідомості селян-хліборобів під впливом сільських активістів. Крок за кроком із хронікальною послідовністю письменник відтворює етапи зростання духовних потенцій своїх героїв. У цілому автор трилогії зобразив процес народження із безликої селянської маси громадської спільноти, що вже свідомо своєї належності до української нації.

Зворотного напрямку набирає тенденція розвитку села в умовах більшовицького режиму. Прозаїк зображає процес винищення українського селянства як основи нації. Художнє відтворення цього історичного відтинку набуває виразно ідеологічного забарвлення. Авторська позиція розкривається в

процесі розвінчування ілюзії героїв щодо "комуністичного раю". Трагічною розв'язкою життя Марії та Корнія Перепутьків ("Марія") письменник увиразнює завершення цілого періоду історії селянства. Трагедія роду Перепутьків переростає у нього в трагедію національну.

Другий розділ — "Соціальні типи і характери" — присвячений пообразному аналізу досліджуваних творів. У першому підрозділі систематизуються образи персонажів прози У.Самчука. Естетична орієнтація митця на творення "великої літератури", головним атрибутом якої він вбачав твір епічного характеру, зумовила тяжіння Самчукового образотворення до "монументального" типу героя селянина-господаря, яким насамперед є Матвій Довбенко з "Волині". Загалом система його образів (як на рівні окремого твору, так і в межах селянської теми взагалі) виразно відображає структуру селянського суспільства в Україні, що склалася наприкінці ХІХ— на початку ХХ ст.

Самобутність письменницької позиції Самчука в зображенні соціальної структури села полягає в тому, що він засадничо не схильний розглядати її під кутом зору "класової боротьби", як це загальноприйнято в традиційному річищі української радянської літератури (А.Головко, М.Стельмах). Життя селянина в його романах постає як закономірний еволюційний процес у рамках боротьби за виживання. Поділ селянства на соціальні групи (господар — пролетар-люмпен) у прозаїка відбувається не за критерієм маєткового стану, а за критерієм духовним, морально-етичним. Так Максим Перепутька з роману "Марія" за усталеними формальними ознаками — спадкоємець куркульського господарства, тобто мав би вважатися господарем. І тільки внутрішні мотиви сформували в ньому пролетарія. В цілому ж антагонізм характерів у Самчука, на думку дисертанта, впливає із суперечливої природи українського національного характеру, що, в свою чергу, породжується одвічною боротьбою в людині сил добра і зла.

Інший тип Самчукового героя — інтелігент. Означення ж "селянський" щодо нього можна прийняти умовно, лише з

огляду на його походження. Діяльність персонажа не обмежується колом інтересів села. Тому, виходячи з усталеного розуміння поняття "сільський інтелігент" (сільський учитель, лікар тощо), ні Володько Довбенко з "Волині", ні тим більше Андрій Мороз із "Морозового хутора" такими вважатися не можуть. Водночас у структурі романів письменника на селянську тематику образ інтелігента посідає чільне місце. Це зумовлюється проблематикою творчості Самчука, в якій особливої уваги приділено автором саме процесу становлення молоді української інтелігенції.

В образі селянина-господаря — об'єкт дослідження другого підрозділу — маємо справу з однозначно позитивним героєм, у якому втілені складники змісту авторського ідеалу селянина. Це позиція письменника, його кредо, можливо, навіть своєрідна ілюзія митця, або якщо скористатися думкою Ю.Шереха, то й певний "культ грюндера-"кулака"¹. Поза історико-літературним контекстом вона може видатися наївною і незрозумілою: занадто вже ідеалізований цей образ у письменника, тенденційний. Але саме в цьому аспекті художня версія митця, можна сказати, заповнює той ідейно-естетичний вакуум, що утворився в українській літературі ХХ ст. внаслідок ідеологічних доктрин, породжених тоталітарним режимом. Якщо А.Головко, М.Стельмах і багато інших письменників у своїй творчості, умовно кажучи, відштовхуються від куркуля Підпарі з повісті М.Коцюбинського "Fata morgana", то Самчук повертається до вихідних позицій нової української прози, ймовірно, до Наума Дрота з повісті Г.Квітки-Оснoв'яненка "Маруся", в якій селянин бачився творцем матеріальних благ, суб'єктом високої народної моралі.

Господар — центральний характер у прозі У.Самчука на тему села. Усе багатогранне життя селянина — його буденні господарські клопоти, радощі й біди, релігійність, високі засади народної моралі, різноманітний внутрішній світ — письменник намагається втілити в образі свого улюбленого персонажа.

1. Шерех Ю. Третя сторожа: Літ. Мистецтво. Ідеології.— К., 1993.— С.443.

У кожному випадку — чи це Матвій Довбенко з "Волині", чи Корній Перепутька з "Марії", чи Григор Мороз із "Морозового хутора" — як пише О.Ковальчук про аналогічну ситуацію у М.Стельмаха, "немовби постає новий інваріант одного й того ж героя, але кожного разу в новій іпостасі, в нових умовах"¹. Праця на землі й заради землі, турботи про родинне благополуччя — ось зміст життя і складові внутрішнього світу Самчукового господаря.

Значну увагу дисертант приділяє розглядові особливостей духовного світу зображуваних образів. За своїми психологічними установками Самчуків герой є переконаним хуторянином. Це стиль його життя, генетичний код своєрідної, сформованої ще в часи козацтва духовності, форма збереження національної самобутності народу. Письменницька позиція реалізується в площині історіософії П.Куліша: "коли б ні в однім городі і ні в однім селі не знайшлося уже живого зерна до засіву національної ниви, то рука Божа знайде ще його в хуторах"². Отже, мотив хутора посідає одне з чільних місць у реалізації національної ідеї письменника.

Третій підрозділ присвячено аналізу характеру лемпена. У вимірі етичному люмпен у Самчука — це антигерой, в художньо-естетичному — сатиричний персонаж. Він входить у творчість прозаїка не індивідуальними типами-особистостями, а своєю сутністю, явищем — соціальним, моральним, ідеологічним, емоційно-естетичним. На думку дисертанта, це зумовлюється орієнтацією письменника на велику літературу, яка вимагала нової концепції літературного героя — особистості сильної, здатної протистояти життєвим негараздам.

Концептуально поняття "пролетар" письменник бачить в одному семантичному ряду з поняттями "зłodій", "більшовик". Так більшовизм у романі "Кулак" трактується як сутність того ж зłodійства в нових історичних умовах — революції. Типологічно Самчуків персонаж-люмпен споріднений із образами Максима (роман П.Мирного та І.Білика "Хіба ревуть

1. Ковальчук О. Український повоєнний роман.— К., 1992.— С.93.

2. Куліш П. Твори: В 2 т. Т.1.— К., 1994.— С.410.

воли, як ясла повні?"), Романа (дилогія Б.Грінченка "Серед темної ночі", "Під тихими вербами"). Максим Перепутька з "Марії" — це, власне, продовження негативних персонажів класичної літератури в нових історичних умовах. Нехіть до господарювання, тяжкої селянської праці, зневага до батьків, старших людей, до їхньої моралі, згубний вплив солдатчини, пошуки легкого хліба — усе це єднає його із названими образами.

Революція забезпечує люмпена ідеологічно, юридично, морально. Тому не випадково, що Самчуків антигерой — людина впевнена у своїй правоті. У цій, здавалось би, абсурдності є своя логіка і своя закономірність. Антигерой дивиться на світ з точки зору своєї моралі, що в трактуванні Самчука є по суті антимораллю. І в цьому полягає гуманістична позиція митця. Бо не ідеалами добра і людяності керується Пархвен Шабелян з "Кулака" чи Михайло Калиниченко з "Морозового хутора". Не шляхом добра йде у своєму житті Максим Перепутька з "Марії", бо шукає хліба легкого, відрікається від батьківської віри, родини, стає в селі уособленням зла.

Четвертий підрозділ присвячено аналізу образу інтелігента. Проблему інтелігенції письменник розглядає в широкому соціокультурному і філософському планах. З болем у серці пише він у книзі "На білому коні" про свій народ, який "замкнувся у колі найнижчих інтересів", не зміг сформувати "вищого рівня" самовиявлення: відцурався міста, торгівлі, промислу, підприємства, індустрії¹.

Поява у художній структурі творів Самчука персонажа-інтелігента зумовлена логікою художнього мислення прозаїка. З одного боку, це спричинено соціальною та історичною необхідністю, нагальною потребою часу, з другого — характером діяльності іншого соціального типу, виведеного письменником, — сільського господаря. Лаврін Перепутька ("Марія"), Андрій Мороз ("Морозів хутір"), Володько Довбенко ("Волинь") — усі вони діти сільських господарів.

1. Самчук У. На білому коні // Дзвін.— 1993.— №2-3.— С.54.

Центральним образом інтелігента у Самчука є головний герой "Волині" Володько Довбенко. У ньому письменник найповніше втілює власний ідеал представника української інтелігенції, патріота, всебічно досліджує шляхи становлення особистості, чинники формування внутрішнього світу, зокрема національної свідомості персонажа, добирається до потаємних глибин психології дитини, підлітка, юнака, відтворює її еволюцію, в цілому створює високохудожній тип національного характеру.

Історія життя Володька, тобто його романна біографія, — це шлях пізнання світу, усвідомлення себе в ньому, шлях пізнання України-Вітчизни. Еволюція образу, як зазначає М.Гон, "виявляється у трьох вимірах: пізнання, роздуми, дія"¹. Внутрішній світ персонажа розкривається через наскрізні мотиви трилогії — дороги, батьківщини. З перших сторінок трилогії автор окреслює і надалі послідовно розвиває протиріччя між "незвичною" натурою героя і традиційним призначенням селянського сина — бути "мужиком", землеробом. Підсумовуючи, дисертант зазначає, що художній досвід письменника у плані творення образу інтелігента був значною мірою зорієнтований на особистість Т.Шевченка. Автор "Волині" неодноразово підводить читача до виявлення аналогій між інтелігентами-патріотами різних поколінь і епох, починаючи від суто особистісних фрагментів біографій до громадянських засад діяльності.

У "Висновках" висловлюється думка, що художня проза Уласа Самчука є системно організованою цілісністю з яскраво вираженим ідейним стрижнем — національною ідеєю автора. Художній світ його романів відображає в собі як насторі, ідейні шукання української еміграції 20-х — 30-х років, так і образи, мотиви й теми української літератури ХХ століття.

Орієнтація письменника на велику літературу європейського зразка означала для нього передовсім вироблення принципово нової концепції літературного героя

1. Гон.М. Авторська свідомість у романі У.Самчука "Волинь" // Улас Самчук: До 90-річчя від дня народження письменника.— С.56.

(Д.Донцов, М.Хвильовий). Людина цілісна, сильна духом, поважний господар землі є наскрізним образом творчості Самчука.

Зображуючи складні соціальні процеси, прозаїк спрямовує романний конфлікт у площину внутрішнього, морально-етичного вибору. Його персонажі змагаються не проти інших соціальних груп (класів), а з обставинами, які диктує їм життя, зі власною недолугістю, інертністю мислення, успадкованою від батьків. Драматичні події історії автор зображує переважно не як боротьбу різних політичних сил, а намагається виявити ставлення до них селянина.

Система образів Самчукових творів відображає реальну соціальну структуру українського села початку ХХ століття. Авторський ідеал людини втілено в образі селянина-господаря.

Самчук був першим і донині єдиним письменником з-поміж українських митців слова, хто зумів подати цілісну, художньо правдиву картину непростой української історії і показав долю свого народу неупереджено і водночас суб'єктивно-емоційно в контексті світової історії. Непересічний талант романіста, високий художній рівень його творів, жанрово-стильове новаторство забезпечують письменникові визначне місце в літературному контексті ХХ століття.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Основні положення дисертації висвітлені в таких публікаціях:

1. "Просвіта" у романі Уласа Самчука "Волинь" // Літературознавство, "Просвіта" і духовний ідеал українця (Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції).— Кривий Ріг, 1994.— 0,1 арк.

2. Улас Самчук: Матеріали до вивчення творчості письменника в школі.— Кіровоград, 1994.— 1,8 арк.

3. Художня концепція першої світової війни у трилогії Уласа Самчука "Волинь" // Документально-художня проза про першу світову війну (Матеріали і тези доповідей та повідомлень Міжнародної науково-теоретичної конференції 23-26 жовтня 1994 року).— Луцьк, 1994.— 0,1 арк.

4. Елементи історичного минулого України як складова частина внутрішнього світу трилогії Уласа Самчука "Волинь" // Улас Самчук: До 90-річчя від дня народження письменника. Ювілейний збірник.— Рівне, 1994.— 0,1 арк.

5. Історіософія українського селянства в художній спадщині Уласа Самчука // Наукові записки кафедри української літератури (Випуск 1). Кіровоград, 1995.— 0,5 арк.

6. Фактори формування образу батьківщини у трилогії Уласа Самчука "Волинь" // Сучасні проблеми навчально-виховного процесу вищої та середньої школи (Матеріали доповідей науково-практичної конференції докторантів і аспірантів інституту).— Кіровоград, 1995.— 0,1 арк.

AB 34.813

AB 34.813

0230000

ВСТАНОВИТИ В ГРОМАДСЬКІЙ
КАНЦІ УМОВІ СТОПНІ ХАРАКТЕРІ
ПРИНЦИПІ 10:01:01 — УВАЖЛИВІ

Литература Кирилівського району
Київ, 1990

Дисертація досліджує творчість
художественного, дослідження
V.С.Синюка. На матеріалі романів
"Мороз Хутір" досліджується
творчість письменника в контексті
української літератури XIX та
XX століть.

4. Елементи творчості
Синюка

SUMMARY
Y.V. Malyuk, The Theme of Personality in Ulas Samchuk's
Creative Activity. The dissertation for the degree of a Candidate of
Philology specialty 10.01.01 - Ukrainian Literature, Kyiv
National University named after T.G. Shevchenko, Kyiv, 1990.
The dissertation investigates the peculiarities of artistic
depiction of personality in Ulas Samchuk's novels. The author of
the dissertation analyzes the originality of the historiographic
conception of the writer on the material of his novels "Marek",
"Koyun-Kulak", "Moroz's Farmstead (Khutor)". Investigates
the main characters of peasants depicted by the writer. Ulas
Samchuk's creative activity is overviewed in the context of the
Ukrainian literature about the Ukrainian village in the second half
of the XIX century - XX century.

Ключові слова: етнографічний роман-епос,
характерні риси літератури українського народу.